

Nagy Gergő

Árpád- és középkori telepnyomok Álmosdon és közigazgatási határain belül*

Jelen dolgozat tárgya az Álmosd területén és közvetlen közelében fekvő Árpád- és középkori telepnyomok. A vizsgált terület a történeti Bihar vármegye ÉNy-i periferiájára esik, a mai Hajdú-Bihar megye K-i szélén, a román határ mellett, Debrecentől kb. 34 km-re. A vizsgált területen található a Dél-Nyírség és az Érmelléki löszös-hát nevű kistáj. Így a település ÉNy-i fele a nyírségi homok, D-DK-i része pedig a jó minőségű feketeföld. A vizsgált területet É-ÉK-ról Bagamér, ÉNy-ról Újléta, Ny-ról Kokad, D-DK és K felől a határ zárja közre (1. kép).

A kérdéses terület korántsem a teljes egységet mutatja, ahhoz a környező települések körületekintő vizsgálata lenne elengedhetetlen, de ez egy másik dolgozat feladata lesz.

A területre vonatkozó forrásanyag segítségével hozzávetőlegesen rekonstruálható az egyes birtoktestek kiterjedése és azok egymáshoz való viszonya. Ezáltal betekintést nyerhetünk a vizsgált terület Árpád- és középkori településeinek változsfolyamatába. A megfigyelések eredménye, a belőle levonható következtetések azonban alighanem túlmutatnak a vizsgált terület közigazgatási határain.

Mellőzve az oklevelek felsorolását, részletezését és a birtokviszonyok ismertetését, megpróbálok a régészethez szorosan kapcsolódó településtörténeti összefüggéseket ismertetni. A megértéshez szükséges fontosabb adatok rövid ismertetése azonban elengedhetetlen.

A térség Árpád- és középkori településtörténetét és régészetét Mesterházy Károly és Módy György karolta fel, és próbálták összegezni azt tanulmányaikban. Sajnos igen kevés adat állt rendelkezésükre.¹

A kérdéses területünk a Bihari királyi uradalom, majd dukátus részét képezhette. A tatárjárást megelőzően, majd azt követően a térség fokozatosan új adomány részeként birtokosok kezébe került, hacsak korábban nem kerültek települések vagy településrészek magánkézre. A korai Árpád-korban, a 11–12. században az ország legnagyobb része királyi vagy várbirtok volt. A térségben megmaradt egy település királyi birtoknak: Újléta.²

Történeti, nyelvészeti és topográfiai érvek alapján királyi (dukátusi) birtokban lévő érmelléki birtokterületből legelőször a Dél-Nyírség (Bagamér, Álmosd, Horó, Kokad, Császló stb.) szakadt ki és vált magánbirtokká, még a 12. század folyamán. A 13. századtól a források alapján már jó ideje bírják az adott településeket. E szláv helynevek tömbösödött kialakulása alighanem még egy korai (királyi) telepítéshez köthető.

A vizsgált területet három csoportra bontottam: I. Forrásból ismert, ma is létező település. II. Forrásból ismert és régészetileg igazolható. III. Forrásokban nem lelhető fel, de régészetileg igazolható. Utóbbinál a mai és népi folklórban megőrződött lelőhely neveivel közlöm.

* A X. Bihari Diétán (2017. december 7–8., Berettyóújfalú) elhangzott előadás írott változata.

¹ Mesterházy 1975a; Mesterházy 1975b; Módy 1998. és Módy 1999.

² Jakó 1940.

Az I. kategóriába jelen vizsgálat alapján csak Álmosd tartozik, amellyel túl sokat nem célozom jelen tanulmányban foglalkozni. A II. kategóriába esnek azon elpusztult települések, amelyek Álmosd közigazgatási határaiába tartoztak: Horó, Ludas, Nagyer, Tulogd, Sárfü. A III. kategóriába Berek, Csuszhajó, Cserepes, Gatyülep, Székely (2. kép).

I. Kategória

Álmosd

Álmosd első – bár bizonytalan oklevél alapján – említése egy 1261-es oklevélben történik. A forrást elsőként Szirmay Antal közli,³ és ezt veszi át a későbbi kutatás.⁴ Az Álmosd név etimológiai értelmezése alkalmával részletesebben foglalkoztam az oklevéllel,⁵ itt nem célozom, csak röviden. Az oklevélben István ifjabb király megerősíti Álmosd föld birtokában az álmosdi születésű Chyryll ispánt, a későbbi Csire család őseit. A forrás világosan rávilágít arra, hogy a települést a tatárok elpusztították, és ekkor veszték el levelei. Ezen adat és a település neve is azt bizonyítja, hogy a település a XII. század végén, XIII. század elején lakott.⁶ A XII. századi megüledést alapul véve, bizonyos, hogy a település alapítása a királyi várbirtokhoz köthető, és mint ilyet, a bihari vár szolgálai tölthették fel, és II. András és a későbbi korok adományozásai nyomán kerülhetett az Ákos nemzetség birtokába. Jakó is korai megüledés és királyi uradalom mellett tör lándzsát.⁷

Álmosd belterületén belül gyakorlatilag a templom 300 m-es körzetében szinte minden telken került elő késő avar, Árpád-kori és középkori kerámiaanyag, és a régi község háza udvaráról oszlop ásása közben több alkalommal hoztak a közmunkában dolgozó helyi lakosok kerámiatöredékeket, és egy alkalommal III. Béla bizánci típusú rézpénzét. A környező telkekről és az utcai árkok ásása közben is kerültek elő kerámiatöredékek. A mai Kölcsey utca (Újsor) közepéig jelentős mennyiségű kerámiaanyag került elő. A régi Piac tér (Jeruzsálem utca vagy tér) és Nagy utca területén is jelentős Árpád- és középkori kerámiaanyag került elő. A mai Polgármesteri Hivatal és Orvosi Rendelő udvarán is jelentős mennyiségű kerámia gyűjthető.⁸

A település belső szerkezete jól mutatja, hogy körfalu, telkei legyező alakban helyeződnek el, az utak kívülről befelé a központ felé szélesednek, amely jól mutatja állattenyésztő (lovász) mivoltát a településnek (3. térkép). Ezek mellett meg kell említeni, hogy a településen vezetett keresztül a sóút, amely Kokadon keresztül Nagyléta felé vezetett tovább.

³ Szirmay 1810. 22.

⁴ Fejér 1835. 41.

⁵ Nagy 2017. Jelen kötetben szereplő tanulmány.

⁶ Nagy 2017. i. m.

⁷ Jakó 1940.

⁸ Nagy 2015. és DMA. A szórvány leletek egy része a Kölcsey Emlékház és Kiállítóhelyeinek gyűjteményében található.

II. Kategória

Horó

Az első említése 1350-ből való, ekkor Bagamér tartozékeként említik, ismét 1417-ben jelenik meg, Székelyhíd környékén.⁹ A források Székelyhíd környékére teszik, a város közigazgatási határában van egy Horó nevű tanya, Álmosdtól K-DK, Székelyhídtól É-ra.¹⁰ Álmosdtól és Bagamértól hozzávetőlegesen 6–8 km-re, a mai határ környékén lehet.

Horó (szakács) egy királyi szolgáló település lehetett, amely a várispánság alá tartozott.¹¹

A határ melletti területről, amely még vélhetően a településhez tartozhatott, szórvány kerámiaanyag gyűjthető.

Ludas

Első ismert forrása 1419-ből való Ludasthohath alakban,¹² majd 1493-ban Lwdos formában¹³ és 1557-ben Ludashath alakkal, Tulogd határában szántóként említik.¹⁴ A katonai felmérésekben Ludas-tó formában szerepel a településtől É-ÉNy-ra.¹⁵

A területet a népnyelv még Ludas néven ismeri, de a fiatalok körében már ismeretlen.¹⁶ A tó környékén jelentős késő avar és Árpád-kori leletanyag került elő az illegális homokbányászás és mezőgazdasági művelés révén. Egy ház és kemencéje is előkerült a homok elhordásával (3–4. kép).¹⁷

Nagyér

Az első írásos említés 1291-ből való Noger alakban, egyházashely, tehát félszáz évvel korábbra tehető alapítása, Diószeg környékére. A térségben jelentős lehetett, hiszen 34 és 11, majd 33 kepe tizedet fizet püspökének.¹⁸ 1312-ben a Gutkeled nemzetség birtoka, a települést két részre osztják: K-i és Ny-i részre, ez nem lehet újkeletű dolog, mert az 1291–94-es adat is ezt sugallja. A 1291–94-es adat Diószeg, Egyed és Sárffü között sorolja fel.¹⁹ Jakó a település eltűnését nem külső hatásnak tartja, hanem sokkal inkább valamely nagyobb település felszívó erejének.²⁰ A 16. században már nem szerepel a Zólyomiak

⁹ Jakó 1940. 201–202.

¹⁰ MKF 1941.

¹¹ Heckenast 1970. 19., 24., 106.

¹² Jakó 1940. 202. és L. o. lt. Met. Bihar 10.

¹³ Jakó 1940. 200. és Múz. törzs. 40.

¹⁴ Jakó 1940. 202. és L. o. lt. Met. Bihar 5.

¹⁵ Kat. Felm. I.; Kat. Felm. II.; Kat. Felm. III.; MKF 1941.

¹⁶ Pesty 1996. 49–50. és Nagy 2017c.

¹⁷ Nagy 2015. és Balázs–Nagy 2017.

¹⁸ Jakubovich 1926. 222.

¹⁹ Györffy 1987. 646. és DL 25777.

²⁰ Jakó 1940. 304–305.

birtokai között. Bunyitay az Ér bal partjára helyezi Kiskereki környékére,²¹ Jakó és Györffy Diószeg környékére teszi.²²

A források azonban itt megakadnak, nincs több rendelkezésre álló adat a település elhelyezkedését illetően, csak hogy az Ér bal partján, Kiskereki és Diószeg környékén lehetett, Egyed és a bizonytalan Sárfű közelében. Álmosd helynévanyagának gyűjtése során megakadt a figyelmem a településen keresztülfolyó Ér régies neveit vizsgálva egy néven, ez pedig Nagyér és Nagyrét-ér. A mai Oláhfalva (a falu Bagaméri-ér tulsó, K-i felén elterülő terület) mélyebb részeit Nagyrétnek nevezték, amely végighúzódott a mai Tánccsics utcáig (Sziget) és a Miskolczy-park területére.²³ Ez nem jelenthet véletlent, a területen igen jelentős Árpád- és középkori leletanyag csoportosul.²⁴ A templom helyét azonban még nem sikerült lokalizálni.

A területről szórványként került elő egy mongol zengőnyíl és egy csavart bordás körte alakú kardmarkolat-gomb és jelentős mennyiségű Árpád- és középkori kerámiaanyag (5–6. kép). A kézirat lezárása előtt sikerült pontosítani a helyet, az OGD gázvezeték-fektetés alkalmával végzett régészeti feltárással több Árpád-kori házat sikerült lokalizálni.²⁵ Feltehetően a település Ny-i feléről beszélhetünk.

Sárfű

Első említése 127(8), ekkor Egyedmonostor birtoka volt, de a Gutkeledek birtokukba veszik.²⁶ A 14. században már pusztaként említik, a monostor birtokaiért vívott kíméletlen harc áldozata lett. A Zólyomiak telepítik újra, 1435-ben már lakott.²⁷ Álmosdtól DNy-ra, Létavértestől K-DK-i irányban, itt Pesty gyűjtésének köszönhetően már a hozzávetőleges helyet tudjuk.²⁸ Jelen határrészen négy település osztozik, pontos helye a mai magyar-román határátkelőhöz tehető. Az 1552-es forrás Kokadba olvadt településként említi.²⁹ Balogh László a Bocskai csata helyszínére tesz egy elpusztult települést, jelen esetben Álmosdot.³⁰ Négyesi Lajos úgy véli, hogy nem feltétlen Álmosdra kell gondolnunk ebben az esetben, hanem sokkal inkább az Almás-patak völgyében lévő elpusztult településre, jelen esetben Egyed pusztára.³¹ Azonban itt nem számolnak Sárfű pusztával, amely szintén az Almás völgyébe helyezhető.

A kérdéses terület műholdas felvételeit átvizsgálva egy templomalaprajzra lettem figyelmes Kokadtól D-re, és a Létavértesi határátkelő felé vezető műúttól É-ra (7. kép).³²

²¹ Bunyitay III. 262.

²² Jakó 1940. 304–305. és Györffy 1987. 646.

²³ Saját helynévgyűjtés. Továbbiakban: Nagy 2017b. (Álmosd helynevei)

²⁴ Nagy 2015. 419–432.

²⁵ Mester Péter vezetésével végeztünk megelőző feltárást.

²⁶ H. O. VII. 124.

²⁷ Jakó 1940. 335. és L. o. lt. 31.

²⁸ Pesty 1996. 49–50.

²⁹ Uo. 15.

³⁰ Balogh 2017. 81.

³¹ Négyesi 2004. 1286.

³² Balázs–Nagy 2017.

Tulogd

Írott forrásokban elsőnek a váradi püspökség tizedjegyzékében 1291–94-ben szerepel Tulukd alakban. Jelentéktelen település lehetett ekkor 4 kepe tizedével.³³ 1296-ban már biztosan tudható, hogy a Gutkeled nemzetség birtoka, és temploma Szent Jakab tiszteletére épült, és egy halastóval rendelkezett.³⁴ A Gutkeled nemzetség után a Zólyomiak kapták. A 17. században pusztult el. Jakó és Győrffy Székelyhíd és Selind közé teszi,³⁵ Bunyitay is, pontosabban a Cserepes (Cserebecsi) környékére.³⁶

Álmosdtól É-ra a Homokon, a Kék-Kálló völgyében található egy Tologd/Tulogd nevű terület. Ezen a területen, műholdas felvételen látható egy feltehetően templom-alaprajz, és a területen gyűjthetők Árpád- és középkori kerámiatöredékek.³⁷ Itt a hely pontosításában egy 1557-es forrás segít, itt Ludashath szántó határosaként említik,³⁸ amely azonos lehet az Álmosd határában található Ludas vagy Ludas-tó helynévvel, mellette áll még a fentebb említett forrás, amely alapján halastóval rendelkezik (8. kép).³⁹

III. Kategória

Berek

Álmosdtól É-ra, a régi szeméttelptől ÉNy felé a Legelőig tartó Berek-dűlő nevű határrész.

Jelentős mennyiségű kerámia gyűjthető, túlnyomó többségben középkori és kora újkori edénytöredékek. Egy késő középkori ezüstgyűrű is előkerült a területről.

Cserepes

A településtől K-re, a határ mellett, igen vizenyős, sásos terület. A területen Árpád- és középkori, újkori leletanyag gyűjthető, leginkább.

Csuszhajó

Álmosdtól É–ÉK-i irányban, a Bagaméri-ér partján található határrész. Neve Pesty gyűjtéséből is ismert, de további térképek is igazolják. Előfordul Csuszyó, Csuszhojó, Csuszkojó alakban is.

A területről Árpád- és középkori leletanyag gyűjthető. A műholdas felvételeken pedig egy lehetséges templom alaprajza körvonalazódik elénk (9. kép).

³³ Jakubovich 1926. 222.

³⁴ Wenzel X. 247–248. és DL 70597.

³⁵ Jakó 1940. 372. és Győrffy 1987. 678.

³⁶ Bunyitay III. 393.

³⁷ Nagy 2015.

³⁸ Jakó 1940. 202. és L. o. lt. Met. Bihar. 5.

³⁹ Kat. Felm. II. és MKF 1941.

Gatyülep

Álmosd Ny-i fele és a Kokad felé vezető műút D-i oldalán fekvő határrész. Árpád- és középkori leletanyag gyűjthető a területről.

Nádlás

Sajnos még azonosítatlan helynév. Mesterházy Károly leírása alapján erről a részről került elő X. századi kerámia.⁴⁰

Székely

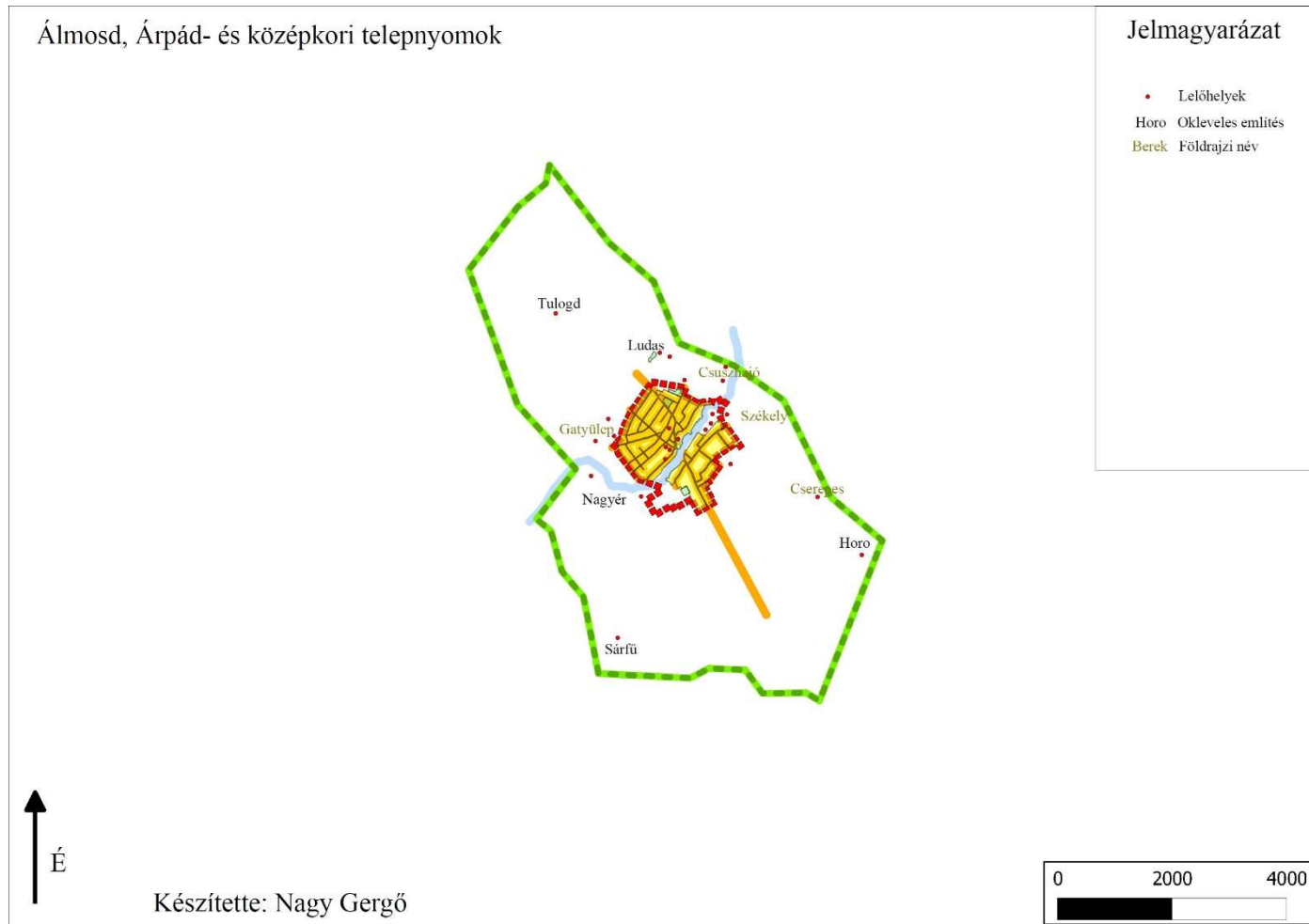
A településtől K–ÉK-i irányban fekvő határrész. Árpád-, közép- és újkori kerámia gyűjthető a területről. 2017 októberében részlegesen sikerült megkutatni a területet, de ismeretlen korú cölöpszerkezet nyomai kerültek elő. Emellett ide sorolható az Álmosd–Téglavető-dűlő nevű lelőhely középkori objektuma is.

Összegzés

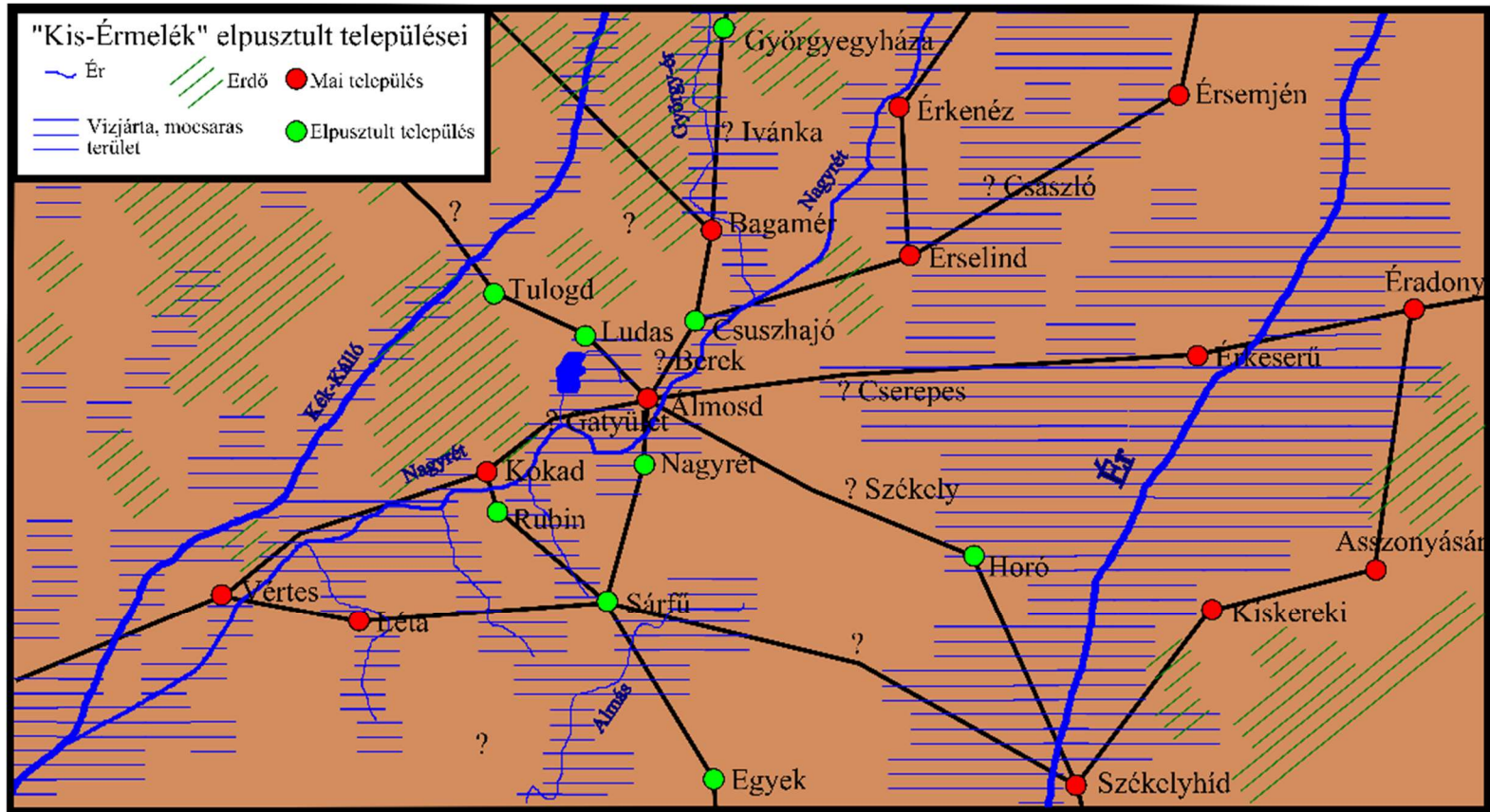
Összegzőképpen elmondható, hogy a szórvány anyagokból levonható következtetések még igen hézagosak, és a III. kategória telephelynyomai nem feltétlen különálló telepeket rejtenek, feltehető az is, hogy a népesedéssel kirajzolt kisebb magányos telepekről is beszélhetünk, ezt azonban csak ásatás igazolhatja.

A forrásokból ismert települések, de időközben pontos helyük ismeretlenné vált, csak a helynevek és régészeti terepbejárás módszerével azonosíthatók. További információkkal ezekről egy ásatás szolgálhat, de addig is fontos a rendszeres terepszemle, hiszen a művelés által felszínre hozott szórvány anyag is fontos információkkal szolgálhat számunkra. És elengedhetetlen a környező települések forrásait és a térséggel foglalkozó kutatók eredményeit átvizsgálni, hiszen ezek is fontos információkkal szolgálnak a továbbiakban. Ez a tanulmány inkább szemléltetés és irányvonal, egy térséget átfogó Árpád- és középkori településkutatás számára.

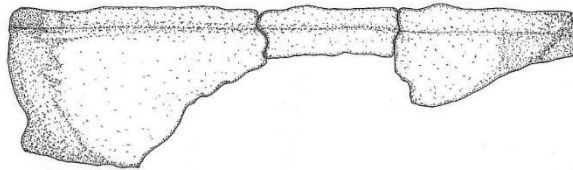
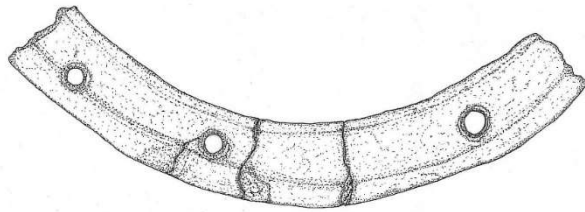
⁴⁰ Mesterházy 1975a. és Mesterházy 1975b.

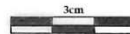
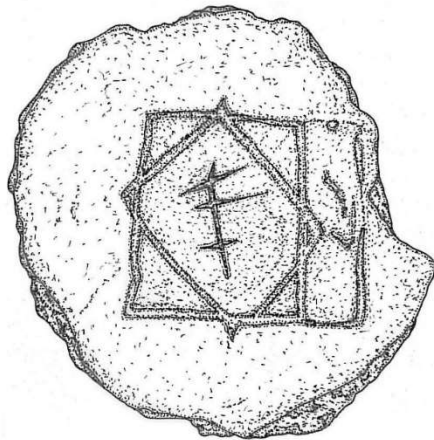
1. kép.

2. kép.

3. kép.

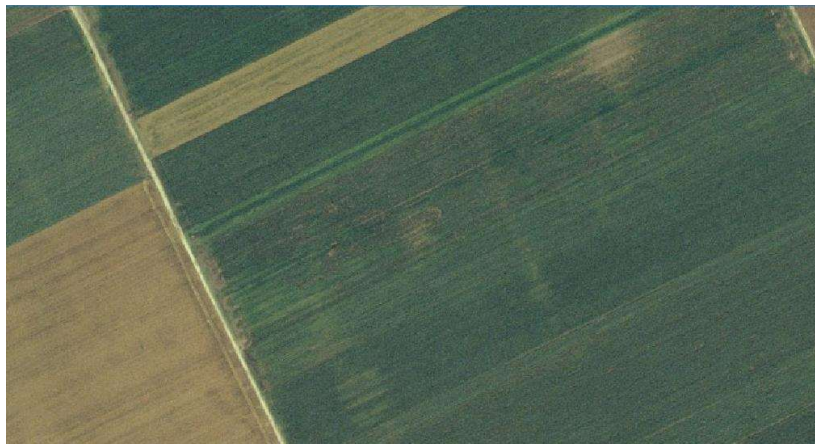
4. kép.

5. kép.

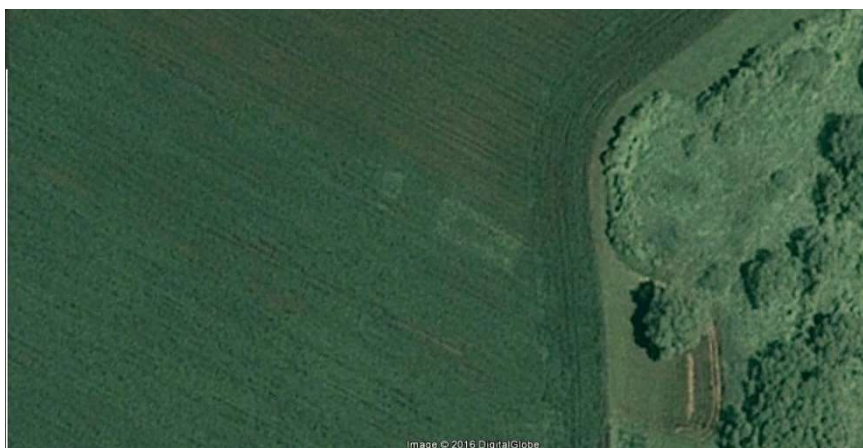
6. kép.

7. kép.

8. kép.

9. kép.

Gergő Nagy

Site Trails from the Árpád Era and the Middle Ages in Álmosd and Its Administrative Boundaries

The archaeologically researched nature of Álmosd is rather interleaved, the settlement has been an inhabited area since the prehistoric times up to nowadays because of its geographical location. The written sources from the Árpád Era and from the Middle Ages began to proliferate after the 14th Century, but these do not really tell too much. This results that we need to take other resources into consideration in this field: the geographical names and physical memories provide further information for the study of the settlement, with the help of which we can get closer to the settlement network of Érmellék in the Árpád Era and the Middle Ages.

Források

Kézírtos, nyomtatott és elektronikus források

- DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Levéltár (Mohács Előtti Gyűjtemény).
- DMA Déri Múzeum Adattára
- Fejér 1835. Fejér György: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. VII/3. Buda, 1835.
- H. O. Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius I–VIII. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozepkori_magyar_okmanytarak_hazai/ (Utolsó letöltés: 2017. október 13.)
- Kat. Felm. I. Első Katonai Felmérés (1763–1787). Online: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?layers=osm%2C1%2C73&bbox=-325928.1900946088%2C5348740.15495521%2C3387076.895886113%2C6921508.448950997> (Utolsó letöltés: 2017. október 13.)
- Kat. Felm. II. Második Katonai Felmérés (1806–1869). Online: <http://mapire.eu/hu/map/secondsurvey/?layers=osm%2C5%2C42&bbox=167549.2645145445%2C5186806.990385981%2C3880554.3504952663%2C6759575.284381768> (Utolsó letöltés: 2017. október 13.)
- Kat. Felm. III. Harmadik Katonai Felmérés (1869–1887). Online: http://mapire.eu/hu/map/hkf_75e/?layers=osm%2C8&bbox=288625.5173182641%2C5124663.906965276%2C4001630.603298986%2C6697432.200961063 (Utolsó letöltés: 2017. október 13.)
- L. o. lt. Met. Bihar. A Leleszi Prépostság Országos Levéltára. Acta. [A számok az évenként csoportosított oklevelek sorszámai.] Metales comitatus Bihariensis.
- MKF 1941. Magyarország Katonai Felmérése 1941. Online: <http://mapire.eu/hu/map/hungary1941/?layers=osm%2C111&bbox=424377.67955273716%2C5254862.428733593%2C4137382.765533459%2C6827630.722729379> (Utolsó letöltés: 2017. október 13.)
- Múz. törzs. Múzeumi törzsanyag (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára múzeumi levéltárának törzsanyaga).

- Pesty 1996. Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864. Bihar vármegye I. Közzéteszi: Hoffmann István, Kis Tamás. Debrecen, (1996). (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 65.)
- Szirmay 1810. Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése, története, és polgári esmérte. II. Buda, 1810.
- Wenzel 1873. Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. X. Pest, 1873.

Képek

- 1–6. kép: Saját digitális és tusrajzok.
7–9. kép: Google Earth Pro. (Utolsó letöltés: 2017. 10. 13.)

Szakirodalom

- Balázs–Nagy 2017. Balázs Ádám, Nagy Gergő: A „Kis-Érmellék” az őskortól a késő középkorig. (kézirat)
- Balogh 2017. Balogh László: Az álmosd-diószegi csata és előzményei. In: *Cívissporta*, 1. (2017) 1. sz. 69–92. Online: http://civissporta.hu/civissporta_2017_1.pdf (Utolsó letöltés: 2017. október 1.)
- Bárány 2004a. Bárány Attila: Egy bihari család, az Álmosdi Csirék története. In: *Turul*, 77. (2004) 3–4. sz. 99–115.
- Bárány 2004b. Bárány Attila: Adalékok az Ákos-nemzetség bihari birtokainak településtörténetéhez. In: *Publicationes Universitatis Miskolcincinensis. Sectio Philosophica. Tomus IX.* (2004) Fasciculus 3. 5–39.
- Bunyitay 1883. Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapítástól a jelenkorig III. Egyházak. A püspökség alapításától 1566. évig. Nagyvárád, 1883.
- Fodor 1976. Fodor Magdolna: Bagamér helynevei. Debrecen, 1976. (szakdolgozat, kézirat)
- Györffy 1987. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Bp., 1987.
- Heckenast 1970. Heckenast Gusztáv: Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban. Bp., 1970. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből 53.)

- Jakó 1940. Jakó Zsigmond: Bihar vármegye a török pusztítás előtt. Bp., 1940.
- Jakubovich 1926. Jakubovich Emil: A váradai püspökség XIII. századi tizedjegyzéke. In: Magyar Nyelv, 22. (1926) 5–6. sz. 220–223.
- Mesterházy 1975a. Mesterházy Károly: Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye területe IX–XIII. századi településtörténetéhez I. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1973. Szerk.: Módy György, Ujváry Zoltán, Dankó Imre. Debrecen, (1975). 95–174.
- Mesterházy 1975b. Mesterházy Károly: Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye területének IX–XIII. századi településtörténetéhez II. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. Szerk.: Módy György, Szendrey István, Dankó Imre. Debrecen, (1975). 211–266.
- Módy 1998. Módy György: Nyugat-Bihar és Dél-Szabolcs települései a XIII. század végéig. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1995–1996. Szerk.: Módy György, Sz. Máthé Márta, Selmeczi László. Debrecen, (1998). 165–190.
- Módy 1999. Módy György: Nyugat-Bihar és Dél-Szabolcs települései a XIV. században. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1997–1998. Szerk.: Sz. Máthé Márta, Selmeczi László. Debrecen, (1999). 219–244.
- Nagy 2015. Nagy Gergő: Álmosd régészeti lelőhelyei és korszakai. In: A Bocskai István Múzeum Évkönyve II. Szerk.: Bihari-Horváth László. Hajdúszoboszló, (2015). 419–432.
- Nagy 2017a. Nagy Gergő: Az Álmosd név új etimológiai értelmezése. (kézirat)
- Nagy 2017b. Nagy Gergő: Álmosd helynevei. (kézirat)
- Négyesi 2004. Négyesi Lajos: Az 1604. évi diószegi és osgyáni ütközet, valamint az edelényi csata vitatott kérdései – A diószegi ütközet. In: Hadtörténelmi Közlemények, 117. (2004) 4. sz. 1281–1306.